

Скупейко В.В.,

к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і оподаткування, Львівський університет бізнесу та права, м. Львів

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті розглянуто процеси забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств (СГП) як недостатньо керовану систему. Визначено потребу в удосконаленні складових елементів інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності СГП. Окреслено аспекти та інструменти, які необхідно враховувати у процесі провадження інноваційно-технологічної модернізації СГП. Визначено системні недоліки інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності СГП. Запропоновано шляхи покращення функціональної взаємодії інституційного та економічного блоків досліджуваного механізму забезпечення конкурентоспроможності СГП.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства (СГП), конкурентоспроможність, інституційно-економічний механізм, аналітико-проектна підсистема, організаційно-постановчий вузол.

Skupeyko V.V.,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation, Lviv University of Business and Law, Lviv

CONCEPTUALLY-APPLIED BASES FOR IMPROVEMENT OF INSTITUTIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR ENSURING THE AGRICULTURAL ENTERPRISES COMPETITIVENESS

Abstract. The article considers the processes of ensuring the competitiveness of domestic agricultural enterprises as an insufficiently managed system. The necessity to improve the constituent elements of the institutional and economic mechanism of ensuring the agricultural enterprises competitiveness is determined. The aspects and tools that need to be taken into account in the process of implementation of innovative-technological modernization of the agricultural enterprises are outlined. The systemic shortcomings of the institutional and economic mechanism for ensuring the agricultural enterprises competitiveness are identified. The ways of improving the functional interaction of the institutional and economic blocks of the investigated mechanism for ensuring the agricultural enterprises competitiveness are proposed.

Key words: agricultural enterprises, competitiveness, institutional and economic mechanism, analytical and project subsystem, organizational-staging unit.

Постановка проблеми. Процеси забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств є недостатньо керованими та здебільшого визначаються ситуаційним характером, ніж наявністю системних цілеспрямованих управлінських впливів, що посилює розбіжності між параметрами внутрішніх бізнес-процесів підприємств і наростаючими викликами ринкового

середовища. Це зумовлено не лише суто економічними (відсутність стратегічного плану розвитку підприємств, обмеженість ресурсного забезпечення, недостатня ліквідність підприємств, ускладнений доступ залучення фінансових ресурсів, розбалансованість організаційної структури та структури управління підприємств, прорахунки в організації ділових відносин з контрагентами тощо),

але й соціально-психологічними (неузгодженість стратегічних і тактико-оперативних цілей на різних ієрархічних рівнях управління підприємством, надання управлінським персоналом вищої пріоритетності короткостроковим вигодам поряд із формуванням стратегічних конкурентних переваг, нехтування іміджевими характеристиками, розбалансована система мотивації праці кадрового персоналу підприємства, наявність конфліктів інтересів між суб'єктами суспільно-ринкового обміну та ін.) чинниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з аналізом проведених досліджень відомими вітчизняними та іноземними науковцями [1-12] прослідковується розбалансованість управлінських впливів на процеси формування динамічних конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств, які обумовлені недостатньою ресурсно-функціональною здатністю його інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності внаслідок невідповідності параметрів цього механізму об'єктивним ринковим вимогам і потребам часу.

Постановка завдання. З огляду на це, очевидно, що недосконалість складових елементів інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств потребує розробки стратегічних напрямів його вдосконалення з урахуванням сучасних викликів і можливостей, зумовлених наростаючими євроінтеграційними процесами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі проектування стратегічних напрямів удосконалення інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств доцільним є врахування таких аспектів: 1) можливість доступу до альтернативних джерел і потенційних резервів залучення додаткової ресурсної підтримки підвищення ефективності функціонування інституційно-економічного механізму; 2) інертний характер імплементації інноваційних змін, зумовлений стереотипним мисленням кадрового персоналу підприємств, що переважно формується з сільського населення; 3) широкий спектр диференціації масштабів господарювання та галузевої спеціалізації сільськогосподарських підприємств, що впливає на формування набору детермінант забезпечення конкурентоспроможності, залежно від специфіки функціонування конкретного підприємства; 4) перспективні напрями розвитку європейського аграрного ринку, його пріоритетні інноваційні сегменти та потенційні зміни смаків споживачів продовольства; 5) параметри взаємодії виробничо-технологічної діяльності сільськогосподарських підприємств із ресурсним потенціалом природних екосистем сільських територій; 6) домінуючий тип орендно-правових відносин у сфері користування сільськогосподарських угідь та усталена практика пролонгації мораторію на впровадження ринку обігу земель сільськогосподарського призначення, що обмежує параметри нарощення земельних ресурсів підприємствами; 7) набуття ознак систематичного

характеру проявів рейдерських атак на функціонування вітчизняних сільськогосподарських підприємств, що потребує врахування правових і силових аспектів забезпечення динамічної конкурентоспроможності та безперервного господарювання досліджуваних підприємств; 8) нерозвиненість практики страхування виробничо-господарських і ринкових ризиків сільськогосподарського підприємства, що суттєво ускладнює процеси забезпечення його конкурентоспроможності; 9) переважання на внутрішньому ринку важливості й ролі ціннових параметрів формування конкурентних переваг аграрної продукції над якісними у зв'язку з низькою купівельною спроможністю населення, тоді як європейський ринок детермінується протилежними характеристиками.

Проектування стратегічних напрямів удосконалення досліджуваного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств потребує обґрунтування ключових пріоритетів трансформації його інституційного та економічного блоків. Внутрішні перетворення сільськогосподарського підприємства мають бути спрямовані на приведення у відповідність їх інституційної структури до викликів і можливостей, що формують євроінтеграційні процеси АПК. Пріоритетом є збалансування ролі формальних і неформальних інститутів, шляхом поетапного зменшення впливу неформального інституційного середовища підприємств на прийняття управлінських рішень. Такі структурні зрушення дозволяють не лише підвищити ефективність управлінського процесу забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, але й зменшити інформаційну невизначеність функціонування останніх, мінімізувати обсяг трансакційних витрат і покращити ціннові параметри конкурентоспроможності аграрної продукції. Пріоритетом трансформації інституційного блоку досліджуваного механізму є формування його здатності до нівелювання недоліків зовнішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств, що зумовлені інституційними прогалинами регулювання аграрного ринку та сфери АПК, серед яких, насамперед, доцільно виділити наступні: несформованість ринку земель сільськогосподарського призначення, інституційні розбіжності правового забезпечення орендних відносин, відсутність ефективних механізмів контролю якості й безпеки виробничо-господарських циклів, мінливість податкового законодавства в аграрній сфері, поширена практика лобіювання інтересів потужних виробничих структур агрохолдингового типу, ускладнений доступ до ринку державних закупівель і формування державного інтервенційного фонду, посилення проявів ведення недобросовісної конкуренції, розбалансована суб'єктно-галузева структура виробників аграрної продукції.

Трансформація інституційного блоку досліджуваного механізму має передбачати зміну усталених стереотипів мислення працівників сільськогосподарських підприємств та наближення його до європейського світогляду та системи цінностей.

Своєю чергою, це потребує перегляду концептуальних засад розвитку корпоративної культури сільськогосподарських підприємств, реалізації заходів щодо формування їх позитивного іміджу на внутрішньому та зовнішньому ринках, вдосконалення інструментів управління конфліктами та формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, покращення системи мотивації праці персоналу. Вдосконалення неформального інституційного базису забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства дозволить не лише впровадити у виробничо-збутовий процес європейські засади ведення конкурентної боротьби та позиціонування підприємства на ринку, але й ініціювати структурні зрушення в організації відносин його ділової активності як на внутрішньому, так і зовнішньому аграрному ринках.

Трансформація економічного блоку інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств передбачає зміну усталених підходів до здійснення виробничо-збутової діяльності на засадах інноваційної модернізації технологічних циклів, логістичних потоків і маркетингової політики в умовах постійно наростаючих викликів зростання вартості енергоносіїв. Пріоритети вдосконалення економічного блоку досліджуваного механізму полягають у нарощуванні виробничо-збутових потужностей сільськогосподарських підприємств, підвищенні ефективності використання їх наявного природно-ресурсного потенціалу, оптимізації галузево-виробничої структури та диверсифікації господарської діяльності підприємств з метою формування нових ланок продовольчого ланцюга створення доданої вартості в АПК, раціоналізації фінансової, ринкової та кадрової політик, наблизенні виробничо-технологічних норм і стандартів господарювання до передових практик країн-членів Європейського Союзу, екологізації виробництва та формування замкнутого ланцюга переробки відходів господарської діяльності, автоматизації виробничо-технологічних циклів, налагодженні ефективної системи моніторингу та контролю виробничо-збутової діяльності, активізації інтеграційних процесів підприємств на рівноправних кооперативних засадах.

Вдосконалення економічного блоку інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств передбачає реалізацію інструментів їх інноваційно-технологічної модернізації шляхом заміщення ручної праці в структурі виробничих циклів сучасною технікою, обладнанням і автоматизованими засобами. Це важливо не лише з позицій об'єктивної потреби в нарощуванні ефективності й масштабів господарювання в умовах посилення конкурентної боротьби з боку іноземних виробників, але й у зв'язку з наявністю строго обмежених строків виконання конкретних виробничо-господарських операцій в межах сучасних науково обґрунтованих технологічних карт у розрізі галузевої специфіки аграрного виробництва, зумовленої чітко вираженою сезонністю та кліматичними змінами. Економічний блок досліджуваного

механізму повинен бути спроможним забезпечити трансформацію зростання економічної ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств у соціальну та екологічну площину в контексті орієнтації на становлення засад сталого розвитку не лише цих підприємств зокрема, але й сільських територій та держави загалом. В сучасних умовах динамічної зміни ринкового середовища орієнтація виключно на функціональні складові формування економічної ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств є помилковою і здатна гарантувати здебільшого короткострокові вигоди. Натомість забезпечення потужних ринкових позицій на ринку в довгостроковій перспективі обов'язково потребує врахування соціально-екологічних аспектів господарювання сільськогосподарських підприємств, що включають задоволення інтересів і потреб працівників, формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, посилення соціальної спрямованості підприємств, становлення засад раціонального природокористування в сільській місцевості, збереження відновлювальних потужностей природних екосистем, дотримання оптимального співвідношення площ посівів сільськогосподарських культур, раціональне поєднання рослинницької й тваринницької галузей сільськогосподарських підприємств. Збалансування економічної, соціальної та екологічної сфер сільськогосподарських підприємств дозволить не лише зміцнити їх конкурентні переваги, але й сформувати превентивні механізми захисту від наростаючих викликів і загроз ринкового середовища, зумовлених поширенням практики застосування адміністративних інституційно-економічних бар'єрів й обмежень на світовому продовольчому ринку.

Концептуально-прикладні засади вдосконалення інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств мають бути націлені на: 1) мобілізацію ресурсного забезпечення підприємств у напрямі зміцнення їх ринкових конкурентних переваг; 2) розвиток потужних мотиваційних економічних і соціально-психологічних стимулів у працівників підприємства за формування кінцевих результатів виконання їх безпосередніх посадових обов'язків; 3) оптимізацію підсистеми управління витратами сільськогосподарського підприємства в межах структурних складових елементів його основних бізнес-процесів; 4) покращення взаємодії внутрішнього та зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств на засадах удосконалення їх організаційної структури, структури управління та розвитку адаптивних властивостей цих підприємств; 5) покращення якісних, екологічних і безпечних властивостей аграрної продукції у відповідності до зміни уподобань і потреб споживачів.

Системним недоліком інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є його розбалансованість, що не лише стримує нарощення їх ринкових потужностей, але й ускладнює керова-

ність виробничо-збутових процесів, посилює ймовірність виникнення внутрішніх конфліктів інтересів, протистоянь і суперечностей, обмежує параметри підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу підприємств. Враховуючи це, одним із стратегічних напрямів удосконалення інституційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є покращення функціональної взаємодії його складових елементів. Це потребує узгодженості управлінських впливів, мотивів та інтересів суб'єктів інституційного та економічного блоків досліджуваного механізму. З однієї сторони, функціонування інституційного блоку має бути спрямоване на створення сприятливих умов реалізації природно-ресурсного потенціалу забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства, а з іншої, – сформовані ресурсні резерви економічного блоку мають трансформуватись у наближення інституційної структури підприємства до європейських вимог і стандартів.

Покращення функціональної взаємодії інституційного та економічного блоків досліджуваного механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств передбачає вдосконалення його відповідної надбудови в розрізі її структурних складових, а саме:

- вхідного апарату (диверсифікація джерел формування інформаційної бази, узгодження стратегічних цілей підприємства з тактичними та оперативними завданнями, перехід до практики складання довгострокових бізнес-планів, подолання інституційно-економічних бар'єрів і розбіжностей, гармонізація інтересів управлінського персоналу та стратегічних ринкових партнерів сільськогосподарського підприємства, мінімізація ймовірності виникнення конфліктів у межах внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, узгодження базових засад господарювання сільськогосподарського підприємства з пріоритетами сталого розвитку та євроінтеграційними цілями АПК);

- аналітико-проектної підсистеми (впровадження інноваційних методів дослідження аграрного ринку, створення підсистеми моніторингу параметрів ефективності бізнес-процесів підприємства, моделювання ризиків і загроз підприємства, діагностика ринкового середовища та встановлення істотних взаємозв'язків і взаємозалежностей, визначення істотних детермінант забезпечення конкурентоспроможності, прогнозування песимістичних й оптимістичних сценаріїв забезпечення конкурентоспроможності підприємства з урахуванням перспективних параметрів змін умов ринкового середовища, реалізація інструментів мінімізації дестабілізуючого впливу загроз та антикризового управління, проектування багатоваріантних тактичних управлінських рішень у сфері формування конкурентних переваг підприємства);

- організаційно-постановчого вузла (збалансування підсистеми розподілу повноважень і обов'язків між організаційно-структурними підрозділами сільськогосподарського підприємства, оптимізація виробничо-галузевої структури та структури

управління підприємства у відповідності до ринкових викликів, підвищення ефективності та оперативності управлінських процесів, надання ресурсно-технологічної підтримки бізнес-процесам підприємства, формування чітких джерел і механізмів фінансування спроектованих заходів у сфері конкурентоспроможності, створення підсистеми оперативного моніторингу та корегування пакета управлінських рішень).

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Покращення взаємодії інституційного та економічного блоку механізму забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств потребує адекватної координації управлінських впливів на рівні керівників організаційно-структурних підрозділів даних підприємств. Це передбачає не лише організацію традиційного періодичного проведення спільних оперативно-координаційних нарад управлінців, але й раціоналізацію кадрової політики підприємства та перегляду усталених підходів до розвитку управлінського персоналу в аспектах забезпечення злагодженості його дій, мінімізації ймовірних проявів виникнення конфліктів інтересів між керівниками структурних підрозділів, унеможливлення дублювання функціональних повноважень й обов'язків, збалансування інструментів реалізації контрольних функцій, формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, активізації розвитку неформальних відносин між працівниками підприємства.

У подальших дослідженнях передбачається розробка механізмів управління конкурентоспроможністю підприємств сільського господарства з урахуванням євроінтеграційної політики держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградор О. А. Методи аналізу конкурентоспроможності впровадження інновацій на засадах маркетингу / О. А. Виноградор // Актуальні проблеми економіки. - 2006. - № 1 (55). - С. 65-73.
2. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства / О. М. Тридід. - Х. : ХНЕУ, 2002. - 364 с.
3. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації : монографія / Л. Л. Антонюк. - К. : КНЕУ, 2004. - 275 с.
4. Баумгартен Л. В. Анализ методов определения конкурентоспособности организаций и продукции / Л. В. Баумгартен // Маркетинг в России и за рубежом. - 2005. - № 4 (48). - С. 72-85.
5. Воронкова А. Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация : монография / А. Э. Воронкова; Восточноукр. нац. ун-т. - Луганск : ВГУ, 2000. - 315 с.
6. Иванов Ю. Б. Конкурентоспособность предприятия в условиях формирования рыночной экономики : монография / Ю. Б. Иванов. - Х. : РИО ХГЭУ, 1997. - 246 с.

7. Жаліло Я. А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базиліук, Я. В. Болінська; [за ред. Я. А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2005. – 388 с.

8. Павлова В. А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення : монографія / В. А. Павлова. – Д. : ДУЕП, 2006. – 276 с.

9. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України : монографія / Лузан Ю. Я. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 485 с.

10. Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством / Ситник Л. С. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. – 504 с.

11. Іваницький О. О. Господарський механізм у системі державного регулювання економіки / Іваницький О. О., Косенко В. В. // Актуальні проблеми державного управління. - 2008. - № 2. - С. 119-126.

12. Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти : монографія / О. І. Драган. – К. : ДАККІМ, 2006. – 160 с.

REFERENCES

1. Vynohrator, O. A. (2006), *Metody analizu konkurentospromozhnosti vprovadzhennia innovatsii na zasadakh marketynhu*, *Aktualni problemy ekonomiky*, № 1 (55), s. 65-73.

2. Trydid, O. M. (2002), *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm stratehichnoho rozvytku pidpriemstva*, KhNEU, Kh., 364 s.

3. Antoniuk, L. L. (2004), *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teoriia ta mekhanizm realizatsii*, KNEU, K., 275 s.

4. Baumgarten, L. V. (2005), *Analiz metodov opredeleniya konkuretnospobnosti organizatsiy i produktsii*, *Marketing v Rossii i za rubezhom*, # 4 (48), s. 72-85.

5. Voronkova, A. E. (2000), *Strategicheskoe upravlenie konkurentospobnyim potentsialom predpriyatiya: diagnostika i organizatsiya* ; *Vostochnoukr. nats. un-t, VNU, Lugansk*, 315 s.

6. Ivanov, Yu. B. (1997), *Konkurentospobnost predpriyatiya v usloviyah formirovaniya ryinochnoy ekonomiki*, RIO HGEU, H., 246 s.

7. Zhalilo, Ia. A. Bazyliuk, Ya. B. and Bolinska, Ya. V. (2005), *Konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii*, NISD, K., 388 s.

8. Pavlova, V. A. (2006), *Konkurentospromozhnist pidpriemstva: otsinka ta stratehiia zabezpechennia*, DUEP, D., 276 s.

9. Luzan, Yu. Ya. (2010), *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy*, NNTs IAE, K., 485 s.

10. Sytnyk, L. S. (2000), *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom*, IEP NAN Ukrainy, Donetsk, 504 s.

11. Ivanytskyi, O. O. and Kosenko, V. V. (2008), *Hospodarskyi mekhanizm u systemi derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky*, *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, № 2, s. 119-126.

12. Drahan, O. I. (2006), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: teoretychni aspekty*, DAKKIM, K., 160 s.